

JÓZEF BUBAK (1934–1999)

profesor Józef Bubak urodził się 22 stycznia 1934 r. w Bestwinie (pow. Bielsko-Biala). Szkołę powszechną ukończył w 1948 r. w rodzinnej miejscowości, natomiast maturę zdał w liceum w Bielsku-Białej w 1952 r. W tym samym roku zaczął studiować filologię polską na Uniwersytecie Jagiellońskim pod kierunkiem wybitnych przedstawicieli tej dyscypliny. Szczególny wpływ wywarli na niego twórca onomastyki polskiej, a zarazem znakomity historyk języka — profesor Witold Taszycki, a także wytrawny dialektolog profesor Mieczysław Karaś. Współpraca z tymi wybitnymi uczonymi przesądziła o kierunkach przyszłych badań Józefa Bubaka. Pracę magisterską na temat gwary Koniakowa, Istebnej, Jaworzynki i Wisły — kilku wsi z południowej części Śląska Cieszyńskiego — napisaną pod kierunkiem W. Taszyckiego, obronił w 1956 r. W styczniu 1957 r. został zatrudniony w Katedrze Języka Polskiego na stanowisku asystenta. Będąc pracownikiem tej Katedry (później przekształconej w Instytut Filologii Polskiej UJ), przechodził kolejne szczeble kariery uniwersyteckiej. W 1967 r. uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych na podstawie rozprawy *Nazwiska ludności dawnego starostwa nowotarskiego*, napisanej również pod kierunkiem W. Taszyckiego. W 1986 r. ukończył i opublikował monografię *Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego*, która stała się podstawą jego habilitacji uzyskanej w tym samym roku. W 1989 r. został zatrudniony na stanowisku docenta w Instytucie Filologii Polskiej, w 1992 r. zaś — na stanowisku profesora nadzwyczajnego. Tytuł profesora otrzymał w 1995 r.

Pracę w macierzystej uczelni, z którą był związany do końca życia, przerywały wyjazdy do innych ośrodków naukowych. W latach 1969–1972 pracował jako lektor języka polskiego na uniwersytetach węgierskich w Pécsu i Debreczynie. W latach 1985–1989 pracował na uniwersytecie w Salzburgu jako lektor języka polskiego.

Działalność profesora Bubaka nie ograniczała się tylko do sfery naukowej. Doceniając jego kompetencje, chętnie powierzano mu rozmaite funkcje. W latach 1972–1977 był kierownikiem Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców. W latach 1979–1981 pełnił funkcję sekretarza rektora UJ. Od 1991 r. aż do śmierci był wicedyrektorem Instytutu Filologii Polskiej UJ. Jednocześnie kierował Katedrą Filologii Węgierskiej, przyczyniając się wydatnie do rozwoju hungarystyki w Krakowie. Różnymi funkcjami obdarzano go chętnie także poza macierzystą uczelnią. Przez dwie kadencje zajmował stanowisko sekretarza Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Językoznawczego; był też przewodniczącym krakowskiego koła Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego oraz członkiem Komisji Kultury Języka Komitetu Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk.

Bogaty dorobek naukowy Józefa Bubaka liczący ponad sto pozycji (w tym kilka monografii, liczne rozprawy i artykuły, recenzje, zbiory tekstów gwarowych) wyrasta z najlepszej tradycji krakowskiej szkoły językoznawczej. Główny przedmiot jego badań stanowiła onomastyka. Drugim ważnym nurtem w jego pracy badawczej była dialektologia. Sporadycznie zajmował się również historią języka polskiego i współczesną polszczyzną. Z problematyką onomastyczną zetknął się po raz pierwszy zajmując się wraz z niewielkim zespołem współpracowników mikrotoponią trzech woje-

wództw Polski południowej: krakowskim, kieleckim i rzeszowskim. Sam prowadził eksplorację nazw na terenie ok. dwudziestu dawnych powiatów. Zebrany materiał opracował w postaci słownika. Całość została wydana pod auspicjami Komisji Ustalania Nazw Miejscowych i Obiektów Fizjograficznych Urzędu Rady Ministrów. Ten praktyczny kontakt z nazwami topograficznymi zadecydował o tym, że pierwsze prace Józefa Bubaka poświęcone były toponimii. Wśród nich na wyróżnienie zasługuje rozprawa pt. *Nazwy przeniesione w polskiej toponomastyce* (cz. I „Onomastica” X, 1965, s. 50–73; cz. II „Onomastica” XI, 1966, s. 43–61), w której autor podjął próbę objaśnienia genezy i funkcji nazw typu *Ameryka, Korea, Syberia* itp. w polskiej toponomastyce. Praca ta do dziś jest uznawana za wartościową i aktualną. W tym samym czasie uczony przygotował rozprawę na temat nazw geograficznych i osobowych Starych i Nowych Siolkowic (w: *Stare i nowe Siolkowice*, cz. II, red. M. Gładysz, 1966, s. 56–98). Do problematyki nazewnictwa geograficznego wracał także później; opracował m.in. nazwy terenowe miasta Zakopanego i pochodzenie nazwy *Zakopane* (w: *Zakopane, czterysta lat dziejów*, Kraków 1991, t. I, s. 492–503). Opisał również *Topograficzne nazwy miejscowości ziemi krośnieńskiej i jasielskiej* (w: *Ziemia Krosieńska w kulturze polskiej*, red. H. Kurek, F. Tereszkiewicz, Kraków 1996, s. 105–114). Niestety, nie zdążył już ukończyć bardzo zaawansowanej monografii pt. *Toponimia polskiego Spiszu*, w której przeanalizował wszystkie nazwy z omawianego terenu, kładąc nacisk na ich genezę. W połowie lat 80. zajął się też nazewnictwem miejskim. Owocem tych zainteresowań była praca *Nadawanie nazw miejskich w Polsce — stan obecny i postulaty* (w: *Materiały z sesji naukowej na temat: Nazewnictwo miejskie* (Bydgoszcz, marzec 1984), Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Wydział Nauk Humanistycznych, seria B, nr 18, Warszawa–Poznań 1989, s. 179–195).

W onomastycznym dorobku naukowym Józefa Bubaka najważniejszy nurt stanowiła jednak antroponimia. Pierwszą poważną pracą z tego zakresu była monografia *Nazwiska ludności dawnego starostwa nowotarskiego* (cz. I 1970, cz. II 1971). Była to jedna z pierwszych monografii poświęconych nazwiskom, obejmująca większy obszar Polski. Bogaty materiał historyczny z ksiąg metrykalnych i ksiąg ławniczych Nowego Targu, a także źródła współczesne zostały poddane szczegółowej analizie pod kątem genezy poszczególnych nazwisk. Oprócz cennego słownika znalazła się w tej pracy także nowa klasyfikacja formalna i znaczeniowa polskich nazwisk, różniąca się znacznie od wcześniejszych propozycji innych badaczy (m.in. Stanisława Rosponda). Archiwalne zapisy, umożliwiające śledzenie ewolucji nazw, pomogły wyjaśnić pochodzenie nazw i typów nazwennych, zanalizowanych w osobnych pracach, np.: *Pochodzenie i etymologia nowotarskich nazwisk Bafija, Bafjak* („Onomastica” XIX, 1974, s. 229–232), *Nazwiska polskie typu Konieczny, Zawodny* (w: *In memoriam Casimiri Nitsch, Księga w stulecie urodzin 1874–1974*, red. M. Karaś, 1975, s. 107–125), *Polskie nazwy osobowe z suf. -arz (Justyniarz, Marusarz)* (w: *Opuscula polono-slavica. Munera linguistica Stanislao Urbančzyk dedicata*, red. M. Kucała, K. Rymut, Wrocław 1979, s. 79–85).

W następnej monografii poświęconej antroponimii, zatytułowanej *Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczkańskiego i chłopskiego* (1986), uczony podjął się

niełatwego zadania wyjaśnienia genezy i sposobu kształtowania się polskich nazwisk. Problemem genezy nazwisk zajmowali się onomaści niejednokrotnie, jednakże swoich hipotez nie opierali na analizie szerszego materiału. W odróżnieniu od poprzedników Bubak oparł swoje ustalenia na ogromnym materiale archiwalnym (obejmującym czterdzieści rękopiśmiennych źródeł z XV–XVII w.) z terenu Sądecczyny. Wykonał olbrzymią pracę przygotowawczą: wyekscerpował ze źródeł zapisy nazwisk i elementów identyfikacyjnych, a także przygotował słownik, opublikowany później, w 1992 r., jako *Słownik nazw osobowych i elementów identyfikacyjnych Sądecczyny XV–XVII w. Imiona, nazwiska, przezwiska* (cz. I–II). Wykonanie tej żmudnej, wymagającej wielkiego nakładu sił i trudu pracy umożliwiło opracowanie właściwego zagadnienia, tzn. zbadanie, w jaki sposób w kilkowiekowym procesie kształtował się i ustalał drugi po imieniu chrzestnym element identyfikacyjny osoby, który dziś określamy mianem nazwiska. W analizie materiału historycznego badacz zrezygnował z ujęcia systemowo-gramatycznego, położył natomiast nacisk na szeroko rozumiane uwarunkowania tekstowe. Bardzo cennym zabiegiem metodologicznym okazało się rozróżnienie pomiędzy oficjalnymi, kancelaryjnymi formami antroponimów a ich postaciami potocznymi, używanymi w codziennych kontaktach. Ponieważ w omawianym czasie nie istniało jeszcze nazwisko jako kategoria onomastyczna, badacz przyjął założenie, że by ustalić genezę późniejszych nazwisk, należy opisać, w jaki sposób identyfikowano ludzi. Wśród środków identyfikacyjnych można wyróżnić rozmaite kategorie: antroponimy, nazwy miejscowe (lub derywaty od nich), określenia zawodów, wreszcie określenia o charakterze przezwiskowym. W sprzyjających okolicznościach określenia stawały się później nazwiskami.

W dalszym ciągu Józef Bubak zajmował się różnymi typami i formami słowotwórczymi nazwisk. Opracował m.in. *Genezę nazwisk równych imionom* (w: *Warsztat współczesnego onomasty (Materiały z III Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej, Kielce, kwiecień 1981)*, Kielce 1983, s. 19–29) i *Pochodzenie nazwisk polskich równych terminom topograficznym typu Dolina, Kępa* (w: *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna (Poznań, 3–5 września 1985) Księga referatów*, red. K. Zierhoffer, Poznań 1988, s. 67–72). Zajął się również *Nazwami osobowymi mieszkańców Zakopanego* (w: *Zakopane, czterysta lat dziejów*, Kraków 1991, t. I, s. 504–527), *Systemem nazwisk spiskich* („Rozprawy Slawistyczne UMCS” VII, Lublin 1993, s. 73–81), *Analizą językową nazwisk lemkowych z zachodniej Łemkowszczyzny* (w: *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, cz. II, Rzeszów 1994), wreszcie *Nazwiskami mieszkańców Krosna z lat 1781–1920* (w: *Inteligencja południowo-wschodnich ziem polskich*, red. H. Kurek, F. Tereszkiwicz, Kraków 1998, s. 197–208). Jako pierwszy wśród polskich uczonych zajął się *Socjolingwistycznym i prawnym aspektem zmiany nazwiska w Polsce* („Onomastica” XXVII, 1982, s. 91–108).

Równoległe do studiów nad nazwiskami polskimi prowadził badania imion chrzestnych i motywów ich nadawania w Polsce. W pierwszym artykule z tego zakresu zajął się *Imionami modnymi* („Onomastica” XXIII, 1978, s. 177–182). Napisał też pracę: *O nadawaniu imion* (w: *Společenské fungovanie vlastných mien, VII. Slovenská Onomastická*

Konferencja (Zemplínska širava 20–24 septembra 1976), *Zborník materialov*, zostavil M. Majtán, Bratislava 1980, s. 299–303), *Nadawanie imion w Polsce (aspekt prawny i językowy)* („Sociolingwistyka” 5, 1983, s. 145–164) i *Nadawanie imion w Polsce w świetle przepisów administracyjnych* (w: *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej. Materiały z VI Konferencji Onomastycznej*, red. E. Homa, Szczecin 1988, s. 173–180). Opracował także *Wykaz imion w Polsce używanych (wraz z komentarzem)*, który ukazał się w „Języku Polskim” (LXIII, 1983, s. 72–84). Wykaz ten, zawierający ponad 1300 imion w poprawnej formie językowej, miał ułatwić rodzicom wybór imienia dla dziecka, a urzędnikom stanu cywilnego — rejestrację imion w poprawnej postaci.

Następną inicjatywą naukową Józefa Bubaka był projekt opracowania słownika imion używanych w Polsce. Pracował nad nim przez dłuższy czas. Efektem badań była opublikowana w 1993 r. *Księga naszych imion*. Stanowi ona podsumowanie badań autora nad polskimi imionami chrześnymi. W książce tej objaśniono blisko 1400 imion, jakie kiedykolwiek pojawiły się w Polsce, m.in. liczne imiona o słowiańskim rodowodzie. Poszczególne hasła słownikowe zawierają informacje o pochodzeniu imienia i najstarszym zaświadczeniu w polskich źródłach, o jego popularności, a także o znanych Polakach noszących dane imię. Autor podaje ponadto formy zdrobniałe, wymienia polskie nazwiska i nazwy miejscowe wywodzące się od poszczególnych imion, wreszcie odpowiedniki obcojęzyczne. Książka ma charakter popularnonaukowy, ale oparta jest na solidnych podstawach badawczych. Opracowana bardzo kompetentnie i rzetelnie, jest pozycją przeznaczoną zarówno dla fachowców, jak i dla szerokich rzesz miłośników języka polskiego.

Józef Bubak sporadycznie zajmował się też zoonimią. Znalazło to odbicie w pracach: *Z problematyki nazw własnych koni* („Język Polski” XLIX, 1969, s. 291–296; wraz z A. Wilkoniem), *Nazwy zwierząt domowych z terenu Sądeckizny w rękopisie z końca XVII wieku* („Rocznik Sądecki” XV/XVI, 1974–1977, s. 391–403) i *Nazwy psów rasowych (na podstawie kartoteki Polskiego Związku Kynologicznego)* (w: *Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich*, „Rozprawy Sławistyczne UCMS” 11, Lublin 1996, s. 185–198). Do encyklopedii *Polskie nazwy własne* napisał artykuł *Zoonimia — nazwy zwierząt* (Warszawa–Kraków 1998).

W ostatnich latach zainteresował się również onomastyką literacką. Najważniejsze publikacje z tej dziedziny to: *Imiona w polskiej prozie fabularnej z przełomu XVIII i XIX wieku* (w: *Onomastyka literacka. Materiały z VIII Międzynarodowej Konferencji Onomastycznej*, Olsztyn 21–23 IX 1992, red. M. Biolik, Olsztyn 1993, s. 107–111) oraz *Nazewnictwo literackie w dramatach S. Mrożka* („Onomastica” XXXVIII, 1993, s. 261–271).

Drugą, bardzo ważną sferę działalności naukowej profesora Bubaka stanowiła dialektologia. W swych badaniach nawiązywał do dokonań znakomitej szkoły dialektologicznej, stworzonej przez Kazimierza Nitscha, a rozwijanej przez Antoniego Małeckiego, Mieczysława Karasia, Alfreda Zarębę i innych. Wspomniana praca magisterska Bubaka, rejestrująca system *Gwary Koniakowa, Istebnej, Jaworzynki i Wisły*, została opublikowana w 1978 r. („Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze” 59, s. 27–38).

Już jako pracownik Uniwersytetu Jagiellońskiego prowadził badania nad gwarami południowej Polski, głównie Podhala, Orawy i Spiszu, a także Śląska i Jasielskiego. Plonem tych badań było m.in. kilka tomów tekstów gwarowych i kilka rozpraw. Współpracował przy nagraniu i opracowaniu *Orawskich tekstów gwarowych* M. Karasia i A. Zaręby (1964). Samodzielnie opublikował cenne zbiory: *Teksty gwarowe ze wsi Żąb w pow. nowotarskim* (1966) i *Spiskie teksty gwarowe z obszaru Polski* (1972). Ten ostatni tom zawiera teksty ze wszystkich czternastu wsi polskiej części Spiszu z odpowiednim wstępem i objaśnieniami leksykalnymi. Ponadto Bubak opublikował teksty z różnych wsi południowej Polski: Jankowic, Kleszczowa, Kujakowic Dolnych, Bukowiny Tatrzańskiej, Majscowej, Żółkowa, Kamienicy i Zakopanego. Owe zbiory tekstów, opracowane starannie i precyzyjnie, mają wielką wartość dokumentacyjną. Nie zdążył już niestety ukończyć przygotowywanego od dawna zbioru tekstów gwarowych ze wszystkich wsi Podhala. Badania nad gwarami Spiszu i Podhala zaowocowały jednak nie tylko publikacjami o charakterze materiałowym, ale również cennymi rozprawami: *Stan badań nad gwarami na Spiszu* („Język Polski” LXIII, 1983, s. 322–334), *Polskie gwary spiskie* (w: *Polski Spisz*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Etnograficzne” 22, „Studia spiskie” 1, red. Z. Biały, Kraków 1987, s. 233–262) oraz *Gwara Zakopanego* (w: *Zakopane, czterysta lat dziejów*, Kraków 1991, t. I, s. 528–546).

Dobra znajomość gwar podhalańskiej i spiskiej pozwoliła mu zająć się również *Stylizacją gwarową na przykładzie „Rodu Gąsieniców” J. Kapeniaka* („Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze” 54, 1977, s. 251–260), *Elementami gwary zakopiańskiej w twórczości Jana Kasprowicza* (w: *O Janie Kasprowiczu. W siedemdziesięciolecie zgonu. Studia*, red. P. Kuleczka, Kraków 1997, s. 53–68), *Gwarą podhalańską w piśarstwie Stanisława Witkiewicza* (w: *Stanisław Witkiewicz. Człowiek — Artysta — Myśliciel*, red. Z. Moździerz, Zakopane 1997, s. 255–274), a także przygotować edytorsko tekst libretta oraz komentarz językowy do baletu *Harnasie* Karola Szymanowskiego (1986). Józef Bubak opracował również tekst i komentarz do *Spiskiego wesela* Jana Plucińskiego (1987). Staranność i gruntowność tych opracowań dowiodły dużej kompetencji badacza.

Zainteresowania naukowe Bubaka wykraczały niekiedy poza onomastykę i dialektologię. Sporadycznie zajmował się problematyką historycznojęzykową. Ustalił m.in. *Chronologię i przyczyny dyspalatalizacji spółgłosek w wyrazach wesoly, wesele i pochodnych* („Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze” 4, 1961, s. 161–174). Ważny był również jego wkład w przygotowanie merytoryczne i redakcyjne *Słownika wymowy polskiej* (red. M. Karaś i M. Madejowa, 1977).

Prace Józefa Bubaka charakteryzował rzetelny i solidny warsztat naukowy. Swoje sądy i hipotezy starał się opierać zawsze na mocnym gruncie faktów, dzięki czemu były one z reguły przekonujące. Wieloletnie, żmudne, gruntowne badania materiałowe z dziedziny antroponimii, ujmujące różnorakie aspekty jej problematyki, sprawiły, że stał się czołowym znawcą polskiego nazewnictwa osobowego i niekwestionowanym autorytetem w tej dziedzinie. Jego dokonania naukowe stanowią trwałą część naszej wiedzy o języku polskim.